

Voigt Vilmos

A zsidóeskü körül

*A kétszáz éve született Löw Lipót
(1811. május 22. – 1875. október 13.) tiszteletére*

Szerencsére ma már nálunk sem mindenki tudja, mit jelent ez a kifejezés. Pedig hosszú sorát ismerjük az arra vonatkozó európai történeti adatoknak, hogy a zsidóknak különös esküt kellett tenni, ha jogi eljárásokban kellett részt venniük.

A legismertebb magyar forrás Werbőczy István nevezetes jogkönyve, a *Tripartitum* (teljes címmel: *Tripartitum opus juris consuetudinarii Regni Hungariae* hivatalosan magyarul: *Magyarország szokásos jogának Hármaskönyve*), amely a középkori Magyarországon kialakult törvények összegezésére kívánt lenni. Megszövegezésére 1514-ben, rögtön a „parasztháború” vérbefojtása után, került sor. II. Ulászló király kérte fel a politikus és jogász (egyébként a kortársak szerint zsidóellenes) Werbőczy protonotáriust egy áttekintés elkészítésére, aki – állítólag rövid idő alatt – három „könyvben” foglalja össze a joggyakorlatot. Először Bécsben, még a szerző életében, 1517-ben jelent meg nyomtatásban, azután is számos kiadásban volt hozzáférhető. Voltaképpen a magyarországi feudalizmus egész idején hivatkozási alap, legtöbbször egyenesen jogforrás maradt, noha nem királyi vagy országgyűlési „alaptörvény”, inkább a joggyakorlat kódexe volt, amint ezt a cím is leszögezi. A három részre osztott mű harmadik részében az utolsó 36 cikkely a különjogot, vagyis a sajátos jogokat, valamint a városi és falusi lakosság (tehát nem a nemesek!) jogait mutatja be. Ennek a résznek is a legvégén, a 36. §-ban olvashatunk a zsidók sajátos eskümódjáról, amit akkor kellett letenniük, ha nem zsidóval álltak perben. (Gyakorlatilag: általában a nem-zsidó hívta perbe őket, és a zsidók tanúskodását igen nehezen fogadták el. Egyébként a középkori Európában nemcsak a zsidók esküje, vagy az „istenítéletek” keretében, hanem más alkalmakkor is különös szokásszerű elemei lehettek az eskünek. Például templomban, egyházi méltóságok jelenlétében, a szent iratokat megérintve vagy kézbe fogva esküdtek, olykor mezítláb, vagy az

anyaföldön állva, sőt az esküvő fejére is tettek földet... Mindez nemcsak az ünnepélyességet fokozta, hanem a hamis eskütől kívánt visszaronteni.

Werbőczy latin nyelvű könyvének több későbbi, hivatalos rangú magyar szövege is ismert. Közéjük tartozik Csiky Kálmán fordítása (1894), amely a ma leginkább hozzáférhető kiadványban is megtalálható. Itt így szól a zsidóeskü általában használt szövege:

„ZSIDÓKNAK KERESZTÉNYEK ELLEN TEENDŐ ESKÜJÖK MINTÁJA.

XXXVI. cím.

Továbbá, jóllehet nem tartozik föladatomhoz a zsidókról valamit följegyezni; mivel a zsidóknak törvényeikre nézve sokféle, különböző és több helyen az üdvösséggel ellenkező kiváltságaik vannak, és egyébként is veszedelmesnek látszik az uzsora dolgában itélni: minthogy mégis gyakran történik, hogy zsidóknak keresztények ellenében esküt engednek és ítélnék, azért jónak láttam e munka végére a zsidók esküjének mintáját ide helyezni.

1. §. Holott tudni kell, hogy a zsidó, ha esküt akar tenni, tartozik köpenybe vagy palástba öltözve, fejére zsidó kalapot téve, a nap felé fordulni és mezítláb állani; azután a törvénykönyvet (melyet Mózes táblájának neveznek) kezével érintse s tartsa, és ezeket mondja:

2. §. Én, N. zsidó esküszöm az élő Istenre, a szent Istenre, a mindenható Istenre, ki teremtette az eget és földet, a tengert és mindeneket, melyek azokban vannak, hogy én ebben az ügyben, melylyel engem ez a ke-

resztény vádol, teljesen ártatlan és büntelen vagyok. És ha bűnös vagyok, nyeljen el engem a föld, amely Dáthánt és Abyront elnyelte. És ha bűnös vagyok, érjen engem a szélütés, és lepjen meg a bélpoklosság, mely Elizeus kérésére a syriai Naamant elhagyta és Elizeus szolgájára Jeziire szállt. És ha bűnös vagyok, érjen engem nehéz nyavalya, vérfolyás és rögtöni gutaütés, és ragadjon el hirtelen való halál, és vesszek el testestől és lelkestől és vagyonostól, és Ábrahám kebelébe sohase jussak. És ha bűnös vagyok, a törvény, mely Mózesnek a Sinai-hegyen adatott, semmisítsen meg, és mind az írás, mely Mózes öt könyvében írva van, szégyenítsen meg engem. És ha ez az én esküvésem nem igaz és nem való: törüljön el engem Adonáj és az ő istenségének hatalma. Amen.”

WERBŐCZY LATIN EREDETIJE:

„Forma juramenti Judæorum, contra Christianos præstandi.

Titulus XXXVI.

Item, quamquam ex parte Judæorum non sit instituti mei quicquam annotare, cum Judæi varia & diversa habere dignoscantur super eorum legibus privilegia, plerisque in locis salutis contraria, & alias perniciosum videatur de usuris judicare: ex quo tamen sæpenumero contingit Judæis contra Christianos juramentum imponi & adjudicari, formam igitur juramenti Judæorum in calce opusculi hujus apponendam censui.

§. 1. Ubi sciendum ; quod Judæus juramentum præstare volens, contra solem verti & nudipes stare debet, chlamyde vel pallio indutus, & pileum judaicum in capite suo habens, volumenque legis (quod tabulam Moysis vocant) manu sua tangat atque te neat, & sic dicat:

§. 2. Ego T. Judæus, juro per Deum vivum, per Deum sanctum, per Deum omnipotentem, qui fecit cælum & terram, mare & omnia, qui in eis sunt ; quod in hac causa, qua me hic Christianus inculpat, innocens sum penitus & immunis. Et si reus sum: terra me absorbeat, quae Dathan & Abyron absorbit. Et si reus sum: paralysis & lepra me invadat, quæ precibus Helisæi Naaman Syrum dimisit, & Jezii, puerum Helisæi, invasit. Et si reus sum: caducus morbus, flu-

xus sanguinis & gutta repentina me tangat, & mors subitanea me rapiat, dispereamque in corpore & anima ac rebus meis, & in sinum Abrahæ nunquam perveniam. Et si reus sum: lex Moysi in monte Synai sibi data, me debeat, & omnis scriptura, quæ in quinque libris Moysi scripta est, me confundat. Et si istud juramentum meum non est verum & justum: me debeat Adonay & suæ Deitatis potentia. Amen.”

Erről a szövegről nemcsak jogi, hanem művelődéstörténeti eszmecserék is folytak. Például éppen Löw Lipót úgy vélte, hogy a megkövetelt „palást és kalap” nem a középkorban megkülönböztető mindennapi zsidóviselet részei, hanem ünnepélyes ruhák voltak, mint amilyen például a temetéskor használt halotti ruha. Minthogy a középkorban a legtöbb „zsidótörvény” előírja a különös ruhaviseletet, nem hiszem, hogy Löw Lipót szelíd magyarázata a hihető.

Mivel szeljtében ismert volt a zsidóeskü gyakorlata, Werbőczy „bármilyen” használt jogi formuláréból vehette a latin szöveget. E szövegek esetenként különbözhetnek is. Német források szerint szinte egyazon időben, 1517-ben, a felvidéki Verbón (Werbau, Vrbové) Mózes öt könyvét kellett a kezében tartani a mezítlábas, arcát kelet felé fordító esküt-tevőnek (ez a *Iuramentum Rodale* gyakorlata).

És nemcsak kései, közművelődési célból készített magyar fordítást ismerünk. 1671-ben lép hivatalába egy bizonyos Júda, Apafi Mihály erdélyi fejedelem török tolmácsaként. Ővele a következő esküszöveget mondták el: „Én, zsidó Juda esküszöm az élő mindenható szent Istenre, ki az mennyet, földet, tengert és azokban levő minden állatokat teremtett, [hogy én az én kegyelmes uramnak méltóságos Apafi Mihály uramnak ő nagyságának, Isten kegyelmességéből Erdélyországának fejedelmének, Magyarország részeinek urának és székelyek ispánjának s méltóságos szerelmesének, Bornemissza Anna fejedelem asszonynak ő nagyságának és nemes Erdélyországának mindenekben igaz, tökéletes, jámbor Istenfélő, szorgalmatos vigyázó szolgájok leszek ...] A továbbiakban a tolmácsolás hűségességéről részletesen szól az eskü. Az ez után következő zárórész a voltaképpeni zsidóeskü vége: „... Mind ezekben ha valami csalárdságot, hamisságot, vagy az ártalmas dolgoknak megjelentésében személy válogatást ... néznék, s valamit ezekben meg nem állanak, az föld engem elnyeljen, mely Chore,

Datant és Abyront elnyelte, az bélpoklosság reám szálljon, az gutta megüssön, az vér folyás reám szálljon, az franczu el leljen, és hértelen halállal haljak meg, és mind testestül lelkestül elvessek, és az Abrahám kebelében soha ne jussak, az sinai hegyen kiadott Moyses törvénye eltöröljen, és minden írás, mely a Moyses öt könyvében megíratott, öszverontson, és ha igaz nem lések, törölje el engem az Adonai és az ő Istenségének nagy hatalma. – Actum in civitate Alba-Julia 12. Octobris A. 1671.” Eredetije az Erdélyi Múzeumban volt. Voltaképpen „közismert” gyakorlatnak felel meg, különösebb nehezítő körülmények nélkül.

Ez az alkalmi fordítás is egyezik a „hivatalos” szöveggel. Érvényesül benne az a törekvés, hogy a keresztények számára is elfogadható hatalomra, a teremtő és büntető Istenre hivatkozzanak, ugyanakkor megmaradjanak az Ótestamentum keretében, és ne „ismerjék el” egyúttal a zsidó vallás egyenjogúságát. A szöveg nem tartalmazza az „üdvösséggel ellenkező” zsidó tanok vagy a zsidók „istengyilkosságára” vonatkozó kitételeket és nem írta le az eskü cselekményét sem. Pedig ilyenek, még egy beiktatási (és nem perbeli) eskü esetén is aligha maradhattak el.

Az említett magyarországi szövegek megfelelnek a középkori európai jogszolgáltatás istenítélet szerű részeinek, ám ezek a zsidókat különösen nehéz, megalázó helyzetbe hozták. A magyarországi szövegek még nem is részletezik a további olyan megalázó részeket, mint hogy a megkülönböztető ruhába, süvegbe öltözött zsidónak egy disznóra vagy egy véres báránytetemre kellett állni, körülmetélt tagját háromszor le kellett köpnie, egy háromlábú székre kellett állni, és ha erről ledőlt, az eskü nem volt érvényes, ki kellett mondani az Örökkévaló nevét stb. Az esküre a zsinagógában, vagy annak bejáratánál került sor. Olykor további megalázó körülményeket is előírtak (pl. kötelelet tettek az esküt tevő nyakára). Semmi kétségünk sincs atekintetben, hogy a középkori Magyarországon az ilyen zsidóesküt ki is vették.

Felmerült az az elgondolás, miszerint a magyar királyságban már Könyves Kálmán 1100-ban kelt dekrétumában a II. könyv III. paragrafusában a zsidóesküre vonatkozik, azonban mára az a történészek közvélekedése, hogy itt csak általában esik szó a zsidók perrendtartásáról.

IV. Béla királynak a zsidókra vonatkozó „privilegiuma” viszont az osztrák jellegű zsidóesküt tartalmazza. Az 1251. december 5-én kiadott irat a zsidókkal kapcsolatos jogokat foglalja össze. Itt a 18. paragrafusban a következő mondatot olvasuk: „Elrendeljük továbbá, hogy csekélységek miatt zsidó nem tartozik esküt tenni Mózes köny-

vére, amelyet rodale-nak neveznek, kivéve ha felségünk elé idéztetik.” A latin eredeti ez: „Idem statuimus ut nullus Judeus juret pro re modica super libris Moysi qui rodale appellantur nisi ad nostram fuerit evocatus.”

Ez az egyébként 31 cikkelyt tartalmazó privilegium nem a magyar király vagy az országgyűlés által kiadott törvény, hanem rendelkezés, amely azonban ettől függetlenül érvényes lehetett. Minthogy a kibocsajtás után, főként a Nagy Lajos alatti magyarországi zsidóüldözés alatt, nem használták és „elvesztek” az ilyen iratok, később többször is előkerestették (pl. 1396-ban) az iratot (amelyből több másolatot a székesfehérvári hiteles helyen őriztek, ezek közül a legrégebbi 1256-ra datálható), ezeket lemásolták, a zsidóság vezetői az ilyen iratot mutatták fel, vagy erre hivatkoztak jogaik érvényesítése végett. Későbbi uralkodókkal ismételtelen megerősítették (Zsigmond 1422 – amelyet egyébként Prágában adott ki egy *Nywł* /valószínűleg: Nyúl/ nevű budai zsidónak – és 1436, Albert 1438, Mátyás 1458 és 1464, II. Ulászló 1493, II. Lajos 1518, hogy csak a Mohács előtti adatokat említsük.) Éppen e megerősítések révén maradt ránk szövege – kisebb szövegeltérésekkel. Löw Lipót ismert ilyen későbbi megerősítő másolatot, és ezt németre fordította *Schicksale und Bestrebungen der Juden in Ungarn* című Tanulmányában (1846 – 1847).

A IV. Béla óta évszázadokig használt privilegium azonban egyetlen mondatnál nem árult el többet a magyarországi zsidóesküről. Ennek azonban volt teljes szövege, és nyilván meghatározott szertartása.

A 14. századtól kezdve mintaként a nálunk is használt német jogi formulákat említhetjük. A legrégebbi Pozsony városi statútum (1376) tartalmazza a zsidó jog (*von dem Judenpuech*) pár évvel korábbi (1371-ből ismert) leírását. Pozsonyban csak a tíz fontnál nagyobb összegre vonatkozó perekben kellett valódi, a „rodale”-ra (a latin *rotulus* szó jelentése 'tekerccs') letett zsidóesküt elmondani. Ennél kisebb összeg esetében a „gyűrűre” (*ryng*) kellett kezét rátennie és úgy esküdni, mint általában szokták. Hogy ez a „gyűrű” pontosan mi is volt, a mai kutatók sem egyformán magyarázzák. (A „Judenring” például német területeken nem a kézen viselt ékszer, hanem a külső ruha bal oldalán, a mell fölött viselt sárga színű textilkarika megnevezése volt.) A pozsonyi statútum *Von pfentung der Juden* 2. §-a ezt a különbségtévést így írja le: *Is ess uber zeben pfunt pfennige, so muss der Jude swern auf dem Redal. Ist es aber unter zeben pfunten, so soll der Jude swern einem Ayd auf dem Rynge, als es vor gewenleich ist gewesen.*

Buda város nevezetes jogkönyvében (*Ofner Stadtrecht*) is megtaláljuk a helyét. Pontosabban e 15. századi német nyelvű kéziratot jogkönyv 195. cikkelye „*Von der Iudenn ađ*” címet viseli. Ma három kéziratban ismert e törvénykönyv. 1430 és 1440 közé datáljuk az 1842-ben a pozsonyi evangélikus líceumban talált szöveget, a 16. század elejére datálható a ma a Budapesti Szabó Ervin könyvtárban őrzött szöveg, 1541 és 1559 között állították össze a ma a budapesti Egyetemi Könyvtárban őrzött példányt. Mindháromban a cím után ugyan némi helyet kihagytak, ám magát a zsidóeskü szövegét nem másolták oda. (E különös egyezés oka az, hogy nyilván az egyik ilyen kéziratból másolták a többi.) Természetesen a hiány ellenére is biztosan használtak német nyelvű zsidóeskü-szöveget Magyarországon is.

Az utóbbi időben a mentalitástörténeti középkoraszok között különös „népszerűsége” tett szert egy „sváb” jogkönyv, a *Schwabenspiegel* publikálása és kutatása. Ennek is előzménye a „szász területeken” már bevett jogszabályozást adó *Sachsenspiegel* volt. Ehhez képest az új jogi kódex a „nem-szász” területeken volt érvényben. Szövegét 1275-ben Augsburgban írta össze egy ferences szerzetes. A könyvben hosszabb rész foglalkozik a zsidók sajátos jogi helyzetével, és bemutatja a zsidóesküt is. A műnek van hosszabb és rövidebb változata is. Ismerjük latin, középkori francia, sőt cseh fordítását. Azonban régi magyar fordítása nincs. Úgy gondolhatjuk, erre nem is volt igazán szükség, mivel a javaközépkori jogszolgáltatás a zsidók esetében Magyarországon német és latin nyelven könnyen és közvetlenül is lebonyolítható volt.

A Széchényi Könyvtár három német kéziratát őrzi, egy kassai kéziratot modern kiadásban is megjelentettek. Viszont csak egy része maradt ránk a nagyszebeni (kronstadti) ú.n. *Altenbergerkodex*-ben. Még az 1475-76-os nyomtatott kiadások is eljutottak Magyarországra. Most van megjelenőben tudományos jellegű magyar fordítása.

A mai nemzetközi közvélemény a *Schwabenspiegel* egyik változatából, annak „brüsszeli” kéziratából leginkább azt az illusztrációt (ez a kor egyik legnevezetesebb kéziratmásoló- és díszítő műhelyében, Diebolt Laubernál az elzászi Haugenauban, 1427 után készült) ismeri, amely a 204. lap verzóján színes miniatúráján mutatja be a disznó tetemén mezítláb álló, kaftánba és gömbös végű zsidó sapkába öltözött esküt-tevőt, aki jobb kezét az állványon oda készített és kinyitott Tórákönyvre – és nem tekercsre – helyezi, és nem ábrázolja a további megalázó részeket. Az sem de-

rül ki, hogy az uralkodó és kísérete előtt letett eskü a szabad ég alatt, vagy egy épületben történik-e. A Magyarországra eljutott kéziratokban nincs illusztráció.

A magyarországi középkori latin nyelv szótárában ugyan csak egy ízben említik a *iuramentum iudeorum* kifejezést (és éppen Werbőczy törvénykönyve szövegéből), ám nem lehet kétségünk – ilyen esküt sokszor foganatosítottak.

Mind a nemzetközi, mind a hazai jogtörténeti és zsidóságtörténeti áttekintésekben egyformán és elég pontosan ismertetik ennek az eskümintának a történetét. Ezt most csak igen vázlatosan említem.

Közismert jogtörténeti tény, hogy a „római jogként” mindmáig ismert rendszert csak később, Bizáncban kodifikálták. Ez a császárról elnevezett *Codex Iustinianus* (529 körül), amelynek 21. könyvében közlik, hogy a keresztények ellen zsidók és eretnekek nem tehetnek esküvel tanúságot. Az európai középkor egyes szakaszaiban (például a Karoling királyok alatt) e megkülönböztetést, noha ismerték, nem gyakorolták. Viszont Bizáncban a 10. századtól kezdve bevezetnek különös rítus-elemeket is, pl. hogy az esküt mondó zsidó vízben áll, fejére vagy nyakára töviskoszorút tesznek, tóratekercset kell tartania karjai között stb. Az eskü szövegébe 980 körül bevették a *Barasze Baraa* (*Bereszit baraa*) formulát, ez után következik Adonai és Elói említése.

A középkorban *More Judaico* vagy *Juramentum Iudaeorum* néven ismert eskü főleg német földön volt általános. A 12. században Görlitz és Erfurt, később Augsburg, Braunschweig, Dortmund, Frankfurt am Main, Köln, Landshut, Magdeburg, München, Nürnberg, Worms (stb.) városokból maradtak ránk ilyen eskü-formulák. Ezeket vagy a városi előljáróság, vagy az uralkodó, olykor az egyes területeken a zsidókat „felügyelő” személy (legtöbbször egy püspök) írta elő és foganatosította. Ezek lényege azonos, ám a szövegek hosszúsága eltérő. Az egyik legrészletesebb esküszöveget 1392-ben Frankfurtban mondták el. Jogi kérdéseket is tárgyaló középkori kéziratok miniatúráin többször megörökítették az esküt tevő zsidó alakját, majd fametszeteken és egyéb illusztrációkban egészen a 19. századig ismétlődtek az ilyen ábrázolások.

A 19. századra egyre többször került szóba az eskü enyhítése, illetve megszüntetése. Több német államban erre sor is került, mint: Baden (1814), Hessen-Kassel (1828), Oldenburg (1829), Württemberg (1832), Szászország (1839), Schaumburg-Lippe és Anhalt (1842). Különösen he-

vesen támadták (nemcsak a zsidók, főként a rab-
bik, hanem haladó politikusok, a keresztény egy-
házak egyes képviselői is) a Poroszországban
egészen 1869-ig fenntartott gyakorlatot. Enyhít-
ették a szöveget Hollandiában (1818), Orosz-
országban (1830 és 1860). Franciaországban 1846-
ban megszüntették. A több német államban foko-
zatosan bekövetkező polémiák és változások,
valamint a különböző államokban ily módon
szembeötlően eltérő gyakorlat évtizedekig volt a
politika előterében.

Osztrák területen II. Frigyes herceg már 1244-
ben egy „enyhébb” formát tett kötelezővé, amely-
ben a Tórára (*super rodale*) kellett letenni az esküt.
(Ezt vette alapul IV. Béla már említett, pár évvel
későbbi privilégiuma.) A cseh és lengyel uralko-
dók is csakhamar követték a mintát, amely így
még távolabb, például a litván területeken is ér-
vényben volt. A Habsburg Birodalomban évszá-
zadokig ez a megoldás maradt a minta. Csak jó-
val később, amikor az 1840-es években már egyre
több német államban szó volt a zsidóeskü meg-
változtatásáról, került sor arra, hogy Ausztriában
1846-ban megszüntessék a zsidók külön esküjé-
nek gyakorlatát.

Ha a zsidóeskü szövegével kapcsolatban az
összehasonlító vallástudomány adatai alapján azt
is megismételhetjük, hogy a szent iratokra ön-át-
kok formájában történő esküvés, az esküt tevő öl-
tözetének, viselkedésének elrettentő szcenírozása
széles körben ismert, és például a hit-közösség-
ekből való kirekesztés (exkommunikáció, kiát-
kozás) szertartása, vagy a démonok kiűzésének
szövegei ennél cseppet sem „barátságosabbak” –
azt rögtön hozzá kell tenni, hogy a zsidóeskü nem
a zsidó hagyományok megerősítése, érvényre jut-
tatása volt. Ellenkezőleg, a zsidók különállásának
megalázás formájában való érzékeltetése volt a
cél. Még akkor is, ha voltak „enyhébb” formái, il-
letve állásba lépéskor „érthetőbb” változatai.
A zsidók sem azt kifogásolták, hogy a Tórára kel-
lett hivatkozniok. (Egyébként az „ótestamentu-
mi” átkok említése vagy felidézése igazán széles
körben elterjedt, és a mindennapi nyelvhaszná-
latba is eljutott, mint például a „süllyedjek el,
nyeljen el a föld” stb. kitételek – amelyekhez ha-
sonlót több európai nyelvű szólásból idézhetünk.)
Mindez persze nem teszi elfogadhatóvá a zsidó-
eskü szövegeit és gesztusait.

Ismeretes, hogy a magyar reformkorban, fő-
ként az 1840-es években többen foglalkoztak a
zsidóság emancipációjának kérdéseivel. Löw Li-
pót már ebben az évtizedben többször is kifejti
véleményét a magyar kultúrához közeledésről,

egyszersmind a zsidóság vallási életének megőr-
zéséről. 1845-ben eléri, hogy Nagykanizsán egy
zsidóesküt ne kelljen a Werbőczy előírta módon
eszközölni. Ennek során *Schickvale und Bestrebun-
gen der Juden in Ungarn* c. írásában (1846 – 1847)
már érinti a zsidóesküt is. Tanulságos, hogy 1846-
ban Magyarországon – az ausztriai példa ellené-
re sem – szüntetik meg az ilyen gyakorlatát. Ez
ügyben a szabadságharc idején sem igen igyeke-
zett állást foglalni a magyar országgyűlés.

Közismert, hogy a zsidóknak a törvény előtti
emancipációja Magyarországon csak igen vontat-
ottan következett be. Voltaképpen az 1790-es
országgyűlés óta volt napirenden az egyenjogúsít-
ás kérdése. Ám még az 1840: XXIX. törvény is
csak a letelepüléshez adott (némileg korlátozott)
jogot. A szabadságharc legutolsó (éppen szegedi)
országgyűlése (1849. július 29-én) mondta ki az
emancipációt – túl későn és természetesen már
fogamat nélkül. Nyilván megvalósulása esetén a
zsidóeskü megszüntetését jelentette volna. Csak a
kiegyezés után, 1867 novemberében születik meg
a XVII. (emancipációs) törvénycikk (egyhangú-
an elfogadva a képviselőházban, ám négy ellen-
szavazattal a főrendiházban), és ekkor kéri fel
Horvát Boldizsár igazságügyminiszter a legna-
gyobb tekintélynek örvendő (szegedi) rabbit,
Löw Lipótot, foglalja össze javaslatait a zsidóes-
kü kérdésében. Ennek közvetlen oka az volt,
hogy Pest város törvényhatósága 1867. december
3-án átiratot intézett a pesti izraelita hitközség-
hez, amelyben egy, a zsinagógában leteendő zsi-
dóeskü megtartását igényelte. A hitközség ezt
visszautasította. Ezért születik meg Löw Lipót-
nak *A zsidó eskü múltja, jelene és jövője* című írása
(Pest, 1868). Magáról a témáról egyébként Löw
többször, így a *Ben Chananya* VI/215 számában is
írt: *Der Eid „more judaico” in Ungarn* címmel. A mi-
niszter 1868. március 18-án köszöni meg Löw
iratát. És csak ez után szüntetik meg Magyaror-
szágon az ekkor már régesrégén atavisztikus es-
küformulát. (Nem vigasz, hogy más európai or-
szágokban – köztük a magyar koronához tartozó
Horvát-Szlavón bánóságban – erre csak még ké-
sőbb, az első világháború előtt került sor.)

Löw Lipót – elsősorban német rabbi-kortársai-
hoz hasonlóan – sokat fáradozott az ügy rendezé-
sének érdekében. Ennek részleteit érdemes lenne
külön is kutatni. Különösen a breslaui/boroszlói
rabbi, Zacharias Frankel (1801–1875) ilyen tevé-
kenysége érdemelhet figyelmet. Az ő könyvei –
*Die Eidesleistung der Juden in theologischer und histo-
rischer Beziehung*. Dresden, 1840 (újabb korabeli
kiadásban is) – *Der gerichtliche Beweis*. Berlin, 1846.

– nemcsak a szász parlament elé terjesztett érve-
lést képviselték, hanem a témának Európa-szerte
kibontakozó modern megközelítését adták. Az
egyik legérdekesebb ilyen mű Leopold Zunz írása:
Die Vorschriften über die Eidesleistung der Juden
(Berlin, 1859). Köztudott, hogy a Berlinben
működő Zunz (1794 – 1886) nemcsak a német-
országi reform-zsidóság legjelentősebb alakja,
hanem a modern zsidó vallástörténet, művelődés-
történet megteremtője volt. Hatása mindenütt
felfedezhető – természetesen Magyarországon is.
Noha Frankel és Zunz más körülmények között
éltek, politikai nézeteik igen hasonlóak voltak
Löwéhez. (És fordítva.)

Egyébként az 1840-es években Európában
több, zsidók által írott munkában is rögzítik a zsi-
dóeskü múltját, gyakorlatát. Ezeknek legalább a
híre el is jutott Magyarországra. Köztudott a
breslauer rabbiszemináriumnak a mi budapesti
Rabbiképzőnkkel való szoros kapcsolata. Hason-
lóképpen a berlini szemináriumban is rokon né-
zetek uralkodtak, nem véletlen, hogy például Löw
Lipót is csábították oda. Löwnek a zsidóesküre
vonatkozó huzamos érdeklődése nemcsak a szo-
rosabban vett téma, hanem általában a magyar-
országi zsidó emancipáció szempontjából is fon-
tos. Gazdag életművében tipikus fejezet ez: a kö-
zösségéért felelős társadalomreformer, a modern
rabbi és a megbízható szaktudós történész egy-
szerre jelenik meg kortársai, sőt a mai utókor előtt.

IRODALOM:

Werbőczy István: *Tripartitum. A dicőseges Magyar Királyság szokásjoga-
jának Hármakönyve*. Latin – magyar kétnyelvű kiadás. Budapest,
1894. M. kir. Egyetemi Nyomda. Reprint kiadás: Budapest, 1990.
Téka Könyvkiadó. (Tudománytár – szerk.: Gazda István) 538-
539.

Juda esküjének első nyomtatott közlése: *Török-magyarokori Történel-
mi Emlékek*. – Első osztály: Okmánytár. VII. – Török-magyarokori
Állam-okmánytár. Szerkeszték és jegyzetekkel ellátták: Szilágyi
Áron és Szilágyi Sándor. Ötödik kötet. Pest, 1871. Eggenberger,
XLVIII. szöveg, a 68-69. lapokon. (Külön jegyzet nélkül.)

A IV. Bélától kiadott privilégium igen gondosan kommentált mo-
dern kiadása: Komoróczy Géza szerk.: *Források és dokumentumok a
zsidók történetéhez Magyarországon*. Szöveggyűjtemény. Budapest,
2005. MTA Judaisztikai Kutatócsoport. Ebben (a 15. számon) a
rég és új forrásközlésekre, a szakirodalomra való gondos utalás-
okkal. E szöveggyűjteményben is megvan a Werbőczy-változat
(28. számon), hasonlóan gondos kommentárokkal.

A *Budai Jogkönyv* mintaszerű nyelvtörténeti kiadása: *Das Ofner Stadt-
recht. Eine deutschsprachige Rechtsammlung des 15. Jahrhunderts aus
Ungarn*. Herausgegeben von Karl Mollay. Busapest, 1959. Akadé-

miai Kiadó. 195. lap. (A tartalmas filológiai bevezetés nem tér ki a
jogtörténeti vonatkozásokra. Köztudott, hogy e jogkönyv részle-
tesen megszabja a zsidók öltözködését, tartózkodási körülménye-
it, kötelezettségeiket.) A közelmúltban elkészült a mű korszerű
magyar fordítása: Blazovich László – Schmidt József: *Buda város
jogkönyve*. I-II. Szeged, 2001. (Szegedi Középkortörténeti Könyv-
tár 17.)

A *Schwabenspiegel*-ről lásd Harald Rainer Derschka modern fordítá-
sát: *Der Schwabenspiegel mit Illustrationen aus alten Handschriften*.
München, 2002. H. C. Beck. Blazovich László kommentált ma-
gyar kiadása 2009 óta van megjelenőben.

Löw Lipót munkásságáról gazdag újabb szakirodalom is szól. Lásd
pl. *Löw Lipót beszédei*. Összegegyűjtötte és az utószót írta Hídvégi
Máté. Budapest, 1999. Múlt és Jövő. Írásainak hagyományos
gyűjteményes kiadása: *Gesammelte Schriften*. I-V. Szeged, 1893 –
1900. Bába és Engel. Reprint kiadása: Hildesheim – New York,
1979. Olms. Ennek negyedik kötetében olvasható Löw „Schick-
sale und Bestrebungen der Juden in Ungarn” c., említett írása.
E kiadványokban utalásokkal a további szakirodalomra.

A magyar kutatók közül először Kohn Sámuel adatgazdag könyvé-
ben (*A zsidók története Magyarországon. A legrégebb időktől a Mohácsi
vétségig*. Budapest, 1884. Athenaeum) említi többször is a zsidóes-
küt. Nemzetközi (természetesen német) adatait legfőképp Otto
Stobbe: *Die Juden in Deutschland während des Mittelalters*. Braunsch-
weig, 1866. c. könyvéből veszi. Kohn műve bevezetőjében (a XII.
lapon) hivatkozik Löw Lipótnak a magyar zsidóság történetére
vonatkozó úttörő írásaira, ám azt is megemlíti, hogy az 1840-es
években a magyarországi okiratgyűjteményekből szinte alig volt
olyan publikáció, amelyben a zsidóságra közvetlenül vonatkozó
adatok voltak, és ezért a különben jól tájékozott Löw forrásisme-
rete is korlátozott volt.

A reformkori, a szabadságharc idején, majd a kiegyezés korában a
magyarországi zsidóságról egész könyvtárnyi, gyakran pontos és
elgázító szakirodalom található. Lásd ezek közül pl. Nathaniel
Katzburg: *Fejezetek az újkori zsidó történelemből Magyarországon*. Bu-
dapest, 1999. MTA Judaisztikai Kutatócsoport – Osiris Kiadó.
(Találón jellemzi Löw Lipót munkásságát is.)

Miskolczi Ambrus: *A zsidóemancipáció Magyarországon 1849-ben.
Az 1849-es magyar zsidóemancipációs törvény és ismeretlen iratai*. Bu-
dapest, Múlt és Jövő Kiadó, 1999.

Mivel nem általában a zsidóesküről írtam, csak ennek az alkalom-
hoz illő magyarországi mozzanatairól, nem említem az egész téma
igen bőséges és nemzetközi szakirodalmát. A mai internetes átte-
kintések is gazdag további hivatkozásokat adnak, amelyek törzs-
anyaga a régebbi, ismert, enciklopédikus munkákra (pl. a 20. szá-
zad elején összeállított *Jewish Encyclopedia* vagy az új *Encyclopaedia
Judaica*) megy vissza. Sajnos, a legújabb internetes szövegek közül
több egyenesen uszító jellegű, a forrásokat céltatosan használja.

Még mindig jól használható munka: Winkler Ernő: *Adalekok a zsidó
eskü (juramentum, more judaico) középkori történetéhez* c. bölcsészet-
doktori értekezése. Budapest, 1917. Pallas, 74. lap; és ennek foly-
tatása: *Adalekok a zsidó eskü (juramentum more judaico) középkori törté-
netéhez*. II. A zsidó eskü Magyarországon. Budapest, 1927. Neu-
wald Illés, 24 lap. (Megjelent a *Magyar Zsidó Szemle* XLIV (1927)
1. számában is.) Winkler rabbi Blau Lajos és Áldásy Antal tanít-
ványaként foglalkozott a témával. Az ókori zsidó esküről, és álta-
lában a különesküről Heller Bernáttól tanult. A két füzetben
többször is elismerően említi Löw Lipót munkásságát, és bemu-
tatja a zsidóesküvel kapcsolatos tevékenységét.